

Kaimiškųjų teritorijų žemės naudojimo problemos

Pranas Aleknavičius

*Lietuvos žemės ūkio universitetas,
Universiteto g. 10, Akademijos miestelis,
LT-53341 Kauno rajonas
El. paštas: pranas.aleknavicius@lzuu.lt*

Kaimo plėtros politika turi užtikrinti tradicinio kaimo gyvenimo būdo išsaugojimą ir racionalų žemės naudojimą. Analizuojant šalies demografinius pokyčius nustatyta, jog kaimo gyventojų skaičius iki 1990 m. sparčiai mažėjo; šios tendencijos iki šiol išliko tik Rytų Lietuvos regione. Dėl įvykusio esminių kaimo pertvarkymo 1948–1989 m. žemės ūkio naudmenų plotas vidutiniškai kasmet mažėjo po 18,9 tūkst. ha. Dėl žemės reformos pasekmių 1990–2005 m. žemės ūkio produkcijai išauginti panaudotų (deklaruotų) žemės ūkio naudmenų plotas sumažėjo 777 tūkst. ha. Apleistų žemių daugiausia probleminiame Rytų Lietuvos regione, kuriame vyrauja nenašūs dirvožemiai ir yra mažiau darbingo amžiaus kaimo gyventojų. Analizuojant konkurencingų ūkių formavimosi procesą nustatyta, kad ūkininkai ir žemės ūkio veiklą vykdydantys juridiniai asmenys vidutiniškai šalyje naudoja 78,3% žemės ūkio naudmenų, o Rytų Lietuvos regiono apskrityse – 58,6–67,0%. Tam turi įtakos ir netolygiai vykstanti žemės įteisinimo privačion nuosavybėn darbai. Pagrindiniai žemės reformos darbai, įskaitant valstybinės žemės pardavimą, daugelyje šalies apskričių bus baigti per 3–5 metus, o Vilniaus ir Utenos apskrityse – per 7 metus. Įvykę esminiai socialiniai ir ekonominiai pokyčiai turėjo įtakos žemės naudojimo intensyvumui: šalyje neproporcingai daug ariamojoje žemėje įrengtų pievų ir ganyklų.

Siekiant užtikrinti subalansuotą kaimo plėtrą, tikslinga šį procesą reguliuoti rengiant bei gyvendinant teritorijų planavimo dokumentus, diferencijuotai taikant valstybės rėmimo priemones, taip pat tobulinant žemės naudojimą ir teritorijų tvarkymą reglamentuojančius teisės aktus.

Raktažodžiai: žemės ūkio naudmenos, žemės reforma, žemės naudojimas, ūkininkai, kraštovaizdis

IVADAS

Kaimiškųjų teritorijų plėtra reguliuojama vadovaujantis bendrojo planavimo dokumentais ir valstybinės tikslinės paramos priemonėmis. Tuo siekiama sudaryti palankias gyvenimo sąlygas kaimo vietovėse ir kuo racionaliau naudoti žemę bei kitus gamtos išteklius. Dėl gamtinių ir geografinių ypatumų Lietuvos Respublikos teritorija pasižymi nevienodomis gamtinėmis ir geografinėmis savybėmis, taip pat skirtinga ekonomine ir socialine atskirų šalies regionų istorine raida. Atsižvelgiant į tai, taikomos kaimo plėtros reguliavimo priemonės turi būti diferencijuojamos pagal svarbiausius požymius, lemiančius kaimo gyvenamųjų vietovių išsaugojimą.

Europos kaimiškųjų sričių chartija (priimta Europos Tarybos Parlamentinėje Asamblėjoje 1995 m. liepos 28 d.) pateikia tokį bendrą kaimo vietovės apibrėžimą: vyraujanti žemės ūkio veikla; ekologinę funkciją atliekančios atviros žaliosios zonos; dekoncentruotas gyventojų ir nuosavybės objektų išsidėstymas; tam tikros gyvenamųjų vietovių sistemos, leidžiančios žmonėms tiesiogiai bendrauti sprendžiant valdymo klausimus; žmogaus darbu su-

formuotas kraštovaizdis; savita vietinė (regioninė) kultūra. Pagrindinės kaimo vietovių funkcijos – ekonominė (žaliavos maisto produktams ir pramonei išaugimas), socialinė (žmogaus ryšio su natūralia aplinka išsaugojimas) ir ekologinė (gamtos išteklių racionalus naudojimas ir apsauga). Pažymima tai, kad būtina išvengti prasidėjusių neigiamų tendencijų – kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo ir tradicinio ūkininkavimo būdo praradimo. Siūlomos priemonės, galinčios sustabdyti kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą ir atkurti agrarinę žemėnaudą: jaunųjų ūkininkų rėmimas, verslo, amatininkystės ir kaimo turizmo skatinimas, gyvenamųjų namų statyba, šiuolaikinės transporto ir ryšių sistemos plėtojimas, kultūrinio kaimiškojo kraštovaizdžio formavimui ir apsaugai palanki ūkinė veikla. Šios priemonės leistų išspręsti svarbiausias problemas, dėl kurių kyla grėsmė visiškam kaimo vietovių išnykimui retai apgyvendintose teritorijose. Pagrindinės problemų priežastys – nelygiavertės gyvenimo sąlygos, pramoniniai metodai žemės ūkio gamyboje ir dėl to žymiai padidėjusios žemės ūkio produkcijos apimtys, kaimo identiteto praradimas, nihilistinis požiūris į kaimą. Minėtos kaimo nykimo tendencijos yra būdingos ir Lietuvai.

Tyrimo objektas – Lietuvos Respublikos administracinės teritorijos (apskritys ir rajonai ar kitos savivaldybės).

Straipsnio tikslas – ištirti vykstančius gyventojų skaičiaus ir žemės naudojimo pokyčius pagrindiniuose šalies regionuose bei galimą jų neigiamą įtaką kaimo plėtrai.

Uždaviniai – nustatyti kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijas ir jų pasekmes žemės naudojimui; išanalizuoti žemės reformos darbų, skirtų žemės privatizavimui, įtaką prekinį ūkių formavimo procesui; nustatyti žemės ūkio naudmenų apleidimo ir ekstensyvaus naudojimo priežastis; parengti pasiūlymus kaimo plėtros reguliavimo priemonėms, užtikrinančioms racionalų žemės naudojimą.

Tyrimo metodai – statistinės analizės, loginės analizės ir sintezės, norminių teisės aktų lyginimo, indukcijos–dedukcijos. Tyrimams panaudota statistinė, kartografinė medžiaga ir teritorijų planavimo dokumentai.

KAIMO GYVENTOJŲ SKAIČIAUS KITIMAS IR GYVENAMŲJŲ VIETŲ NYKIMAS

Lietuvos kaimo gyventojų skaičius sparčiausiai mažėjo XX a. antroje pusėje. To priežastys – suaktyvėjęs urbanizacijos procesas (didžiųjų miestų augimas), nuosavybės teisių į žemę praradimas, mažiau palankios sąlygos gyventi ir dirbti kaime, lyginant su kitomis žmogaus ūkinės veiklos sritimis, mažėjantis gimstamumas. 1971–1982 m. Lietuvoje kasmet buvo prarandama po 25,4 tūkst. (1,7%) kaimo gyventojų, 1973–1989 m. – po 11,9 tūkst. (0,9%). Nuo 1990 m. kaimo gyventojų skaičius stabilizavosi (žr. 1 lentelę). Kaimo pertvarkymą nulėmė valstybės ekonominė ir socialinė politika, stam-

bių žemės ūkio įmonių sukūrimas, kompleksinis žemių melioravimas. 1960–1990 m. nyko sąlyginės kaimų ribos, formavosi miestelių ir stambesnių kaimų sistema, susijusi tarpusavyje gerų kelių tinklu ir kultūrinio-buitinio aptarnavimo, administraciniais bei ūkiniais ryšiais. Pažymėtina tai, kad rajonuose su intensyviausiai vykdomais melioracijos darbais ši kaimo apgyvendinimo sistema formavosi greičiau ir padėjo sulaikyti gyventojų migraciją į miestus.

Kaimo gyventojų pokyčiai sietini ne tik su stambių miestų trauka, bet ir su žemės naudojimo žemės ūkiui intensyvumu. Teritorijose su potencialiai derlingiausiais dirvožemiais yra didesnis žemės ūkio naudmenų procentas, daugiausia melioracijos darbų dėka sukultūrintų žemių, gaunama daugiau pajamų. Šiuo požiūriu Lietuvos teritorija sąlyginai suskirstyta į tris regionus: Vakarų Lietuvos (Klaipėdos, Telšių ir Tauragės apskritys), Vidurio Lietuvos (Kauno, Marijampolės, Panevėžio ir Šiaulių apskritys) ir Rytų Lietuvos (Alytaus, Vilniaus ir Utenos apskritys). Regionų ribos koreguotinos dėl Kelmės, Jurbarko ir Rokiškio rajonų savivaldybių, kurios priskirtinos gretimiems regionams Vidutinis našumo balas nustatytas pagal VI Registrų centre įregistruotų žemės ūkio paskirties žemės sklypų našumo balus (žr. 1 pav.).

Lyginant kaimo gyventojų tankumo ir žemės ūkio naudmenų ploto rodiklius nustatyta, kad gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijos didžiausias neigiamas pasekmes gali turėti Rytų Lietuvos regione. Vidutiniai rodikliai (Vakarų Lietuvos regionas; Vidurio Lietuvos regionas; Rytų Lietuvos regionas; vidutiniškai Lietuvoje):

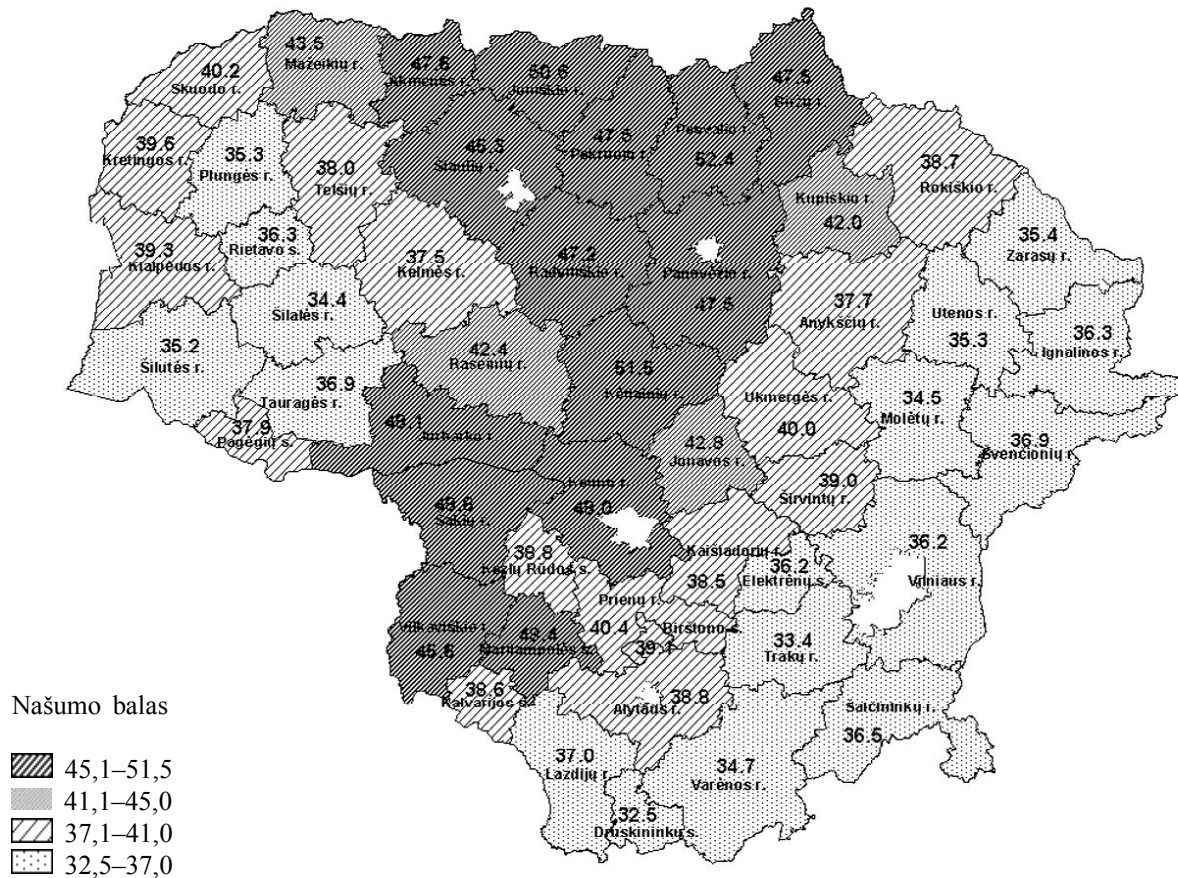
1. Vidutinis žemės ūkio naudmenų dirvožemių našumo balas – 39,2; 45,8; **36,9**; 42,3.

1 lentelė. Kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai apskričių teritorijose 1974–2001 m.

Rodikliai	Apskritys										Iš viso
	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus	
Kaimo gyventojų skaičius tūkst.											
1974 m.	115,8	161,4	93,5	121,2	153,8	182,7	95,8	98,9	135	143,8	1293,8
1982 m.	91,1	134,6	76,7	98,1	132,5	150,9	78,3	72,7	106,9	119,8	1061,5
Dinamika* tūkst.	-24,7	-26,8	-16,8	-23,1	-21,3	-31,8	-17,5	-17,2	-29,0	-24,0	-232,3
1974–1982 m. %	21,3	1636	18,0	19,0	13,8	17,4	18,3	19,1	21,3	16,7	18,0
1995 m.	79,2	130,8	76,4	97,4	126,7	151,2	77,0	69,0	92,0	104,1	1233,5
2001 m.	79,0	130,2	76,7	97,4	123,0	147,7	81,4	72,3	89,9	102,8	1176,8
Dinamika 1982* tūkst.	-12,1	-4,4	-1,5	-0,7	-9,5	-3,2	-3,1	-0,4	-17	-17	-61,1
2001 m. %	13,3	3,3	1,4	0,7	7,2	2,1	4	0,6	15,9	14,2	5,8
Gyventojų, vyresnių kaip 60 m. a. dalis (visų rajonų),											
2004 m. %	30,4	22,4	21,3	23,2	28,1	21,8	22,8	21,6	32,1	22,7	22,8
Natūralus gyventojų prieaugis 1000 gyventojų 2004 m.											
	-10,6	-4,9	-3,0	-4,8	-6,4	-4,1	-5,9	-2,9	-13,1	-6,6	-5,9

Pastaba: * be 3 priemiestinių rajonų.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys.

1 pav. Žemės ūkio naudmenų dirvožemių našumo balai
Šaltinis: VĮ Registrų centras, 2004 m.

2. Žemės ūkio naudmenos, procentais nuo bendro ploto – 54,1; 61,0; **42,5**; 53,2.

3. Kaimo gyventojų skaičiaus sumažėjimas 1974–1982 metais % – 18,4; 16,6; **19,6**; 18,0.

4. Kaimo gyventojų skaičiaus sumažėjimas 1982–2001 metais (be 3 priemiestinių rajonų) % – 1,2; 3,4; **14,5**; 5,8.

5. Tenka kaimo gyventojų 100 ha žemės ūkio naudmenų 2001 metais (be 3 priemiestinių rajonų) – 18,4; 18,2; **13,7**; 16,8.

6. Natūralus kaimo gyventojų prieaugis 1000 gyventojų – –3,9; –5,5; **–9,9**; –5,9.

Dėl tolesnio kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo gali būti apleidžiami ar ekstensyviai naudojami derlingų dirbamų žemių plotai ir išnykti kaimai; kaimiškas kraštovaizdis praras esminius kultūrinio kraštovaizdžio bruožus. Būdingiausias pavyzdys yra Utenos apskrities Zarasų rajonas. Rajone iš 1982 metais buvusių 792 kaimo gyvenamųjų vietovių per 19 metų 172 kaimai išnyko, o likusios gyvenamosios vietovės pagal dydį pasiskirsto taip: nykstančios (2001 m. gyveno ne daugiau kaip 5 žmonės) – 301, neperspektyvios (5–10 žmonių) – 128, smulkios (11–20 žmonių) – 95, vidutinio stambumo (21–50 žmonių) – 55, stambūs kaimai (51–300 žmonių) – 31; miesteliai (per 300 gyventojų) – 10. Tai rodo, kad po 10–15 metų rajone išliks tik apie 24% 1982 m. buvusių kaimo gyve-

namųjų vietovių. Nykstantys kaimai daugiausiai išsidėstę nutolusiose nuo miestelių vietovėse. Nesant gyventojų, žemė dirvonuoja ir palaipsniui tampa netinkama naudoti be papildomų melioracinių priemonių.

Siekiant nustatyti priežastis, įtakojančias neigiamus demografinius procesus, išnagrinėti žemės naudojimo pokyčiai žemės ūkio paskirties žemėje.

ŽEMĖS ŪKIO NAUDMENŲ POKYČIAI

Pagal žemės valstybinės apskaitos duomenis pokario metais (1948 m.) Lietuvos teritorijoje, žemės ūkio paskirties žemėje (įskaitant valstybinės žemės fondą, kurį daugiausia sudarė nusavinti ūkiai) buvo 4147,5 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, iš jų 2931,6 tūkst. ha ariamosios žemės ir daržų. Po 41 metų (1989 m.) žemės ūkio paskirties žemėje buvo apskaityta 3373,0 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų, iš jų ariamosios žemės bei buvusioje ariamojoje žemėje įrengtų kultūrinių ganyklų – 2953,2 tūkst. ha. Vidutiniškai per metus žemės ūkio naudmenos mažėjo po 18,9 tūkst. ha, ariamoji žemė – po 0,5 tūkst. ha. Pagrindinės priežastys, dėl kurių mažėjo žemės ūkio naudmenos – nederlingų žemės plotų perdavimas miškų sodinimui, netinkamų mechanizuotam žemės dirbimui sklypų apleidimas, taip pat kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas ir vienkiemių nukėlimas. Dauguma pievų ir

2 lentelė. Žemės naudmenų sudėties pokyčių priklausomybė nuo žemės ūkinės vertės

Grupės Nr.	Valsčių (apylinkių)			Vidutinis žemės našumo balas (1995 m.)	Žemės naudmenų sudėtis %							
	skaičius	plotas ha			žemės ūkio naudmenos		miškai		užstatytos teritorijos		kita žemė	
		1930 m.	1995 m.		1930 m.	1995 m.	1930 m.	1995 m.	1930 m.	1995 m.	1930 m.	1995 m.
I	13	171841	171356	48,3	90,2	88,6	2,9	1,6	1,9	2,5	5,0	7,3
II	8	118229	119075	38,4	88,6	81,1	3,1	4,2	1,9	2,3	6,4	12,4

Šaltiniai: Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas 1932 m.; Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos skelbiami Valstybinės žemės apskaitos duomenys 1996 m.

3 lentelė. Žemės reformos darbų apimtys ir baigimo perspektyvos apskrityse

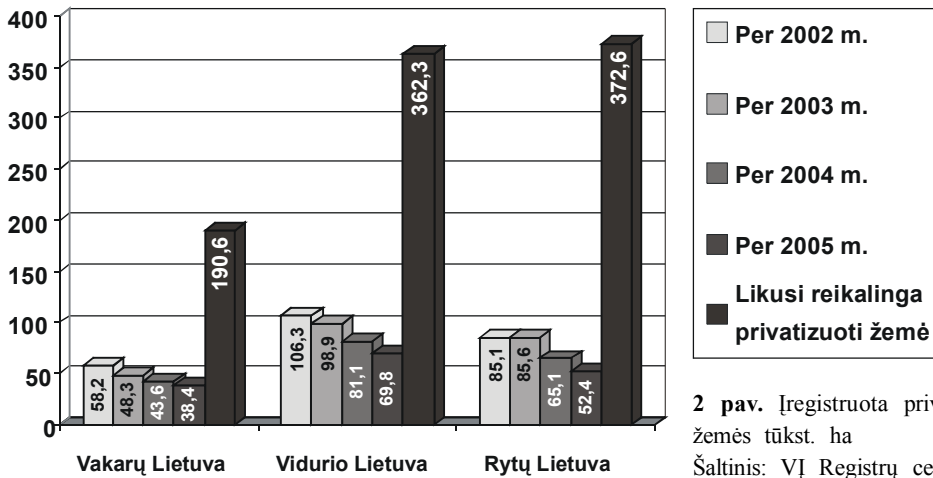
Rodikliai	Apskritys											Iš viso
	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus		
1. Įregistruota per metus privačios žemės ūkio ir miškų ūkio paskirties žemės tūkst. ha												
Per 2002 metus	21,8	27,4	22,4	17,2	37,0	24,7	18,4	17,4	21,1	38,2	249,6	
Per 2003 metus	25,5	29,3	20,0	17,6	26,0	26,0	13,9	14,4	24,6	35,5	232,8	
Per 2004 metus	17,5	25,6	20,6	12,0	20,0	23,5	11,1	11,9	19,5	28,1	189,8	
Per 2005 metus	13,1	18,1	17,8	15,5	13,2	23,0	11,3	9,3	14,3	25,0	160,6	
Iš to skaičiaus:												
atkuriant nuos. teises	12,0	15,4	13,7	10,0	8,7	12,1	7,9	4,0	13,0	22,6	119,4	
perkant iš valstybės	1,1	2,7	4,1	5,5	4,5	10,9	3,4	5,3	1,3	2,4	41,2	
Iš viso privačios žemės 2006-01-01												
tūkst. ha	265,3	424,7	241,3	258,8	466,8	487,1	225,2	255,6	334,4	363,1	3322,3	
% nuo bendro poreikio	86,3	81,2	73,0	83,1	83,8	80,0	77,6	87,5	70,0	65,9	78,2	
2. Liko žemės reformos darbų privatizuojant žemę po 2006-01-01 tūkst. ha												
Atkurti nuosavybės teises	19,4	25,7	23,6	3,2	14,1	24,3	10,7	5,1	55,5	95,6	277,2	
Parduoti ir išnuomoti asmen. ūkio žemę	4,5	32,7	29,5	28,1	23,4	41,4	16,7	3,2	13,6	30,8	223,9	
Parduoti laisvo fondo žemę	18,2	39,9	36,2	21,3	52,5	55,7	37,5	28,1	73,9	61,1	424,4	
Iš viso: tūkst. ha	42,1	98,3	89,3	52,6	90,0	121,4	64,9	36,4	143,0	187,5	925,5	
% nuo bendro poreikio	13,7	18,8	27,0	16,9	16,2	20,0	22,4	12,5	30,0	34,1	21,8	
3. Prognozuojamos darbų apimtys tūkst. ha												
Vidutiniškai per metus	15,0	20,0	18,0	15,0	21,0	23,0	11,0	11,0	20,0	26,0	180,0	
4. Metų skaičius darbų užbaigimui												
	3	5	5	4	4-5	5-6	6	3-4	7	7	5	
5. Likęs galimos privatizuoti žemės plotas tūkst. ha												
Miškai ir kita žemė	19,0	28,7	10,5	12,2	40,0	31,0	14,2	15,9	58,9	71,6	302,0	

Šaltinis: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, 2005 m.

ganyklų dėl netinkamo naudojimo supelkėjo, apaugo krūmais ar medžiais. Ariamąją žemę išsaugojo ir jos mažėjimą stabilizavo užmirkusių žemių sausinimo darbai; jų metu buvo atliekami ir dirvožemių kultūrinimas, tiesiami pagrindiniai keliai, formuojami dirbamos žemės laukai. Tačiau tai būdinga daugiausia tik Vidurio Lietuvos ir Vakarų Lietuvos regionams. Rajonuose, kur melioracijos darbų apimtys nebuvo didelės, išliko daugiau vienkiamų, tačiau jų būklė palaipsniui blogėjo, o bendras kaimo gyventojų ir dirbingo amžiaus žmonių skaičius

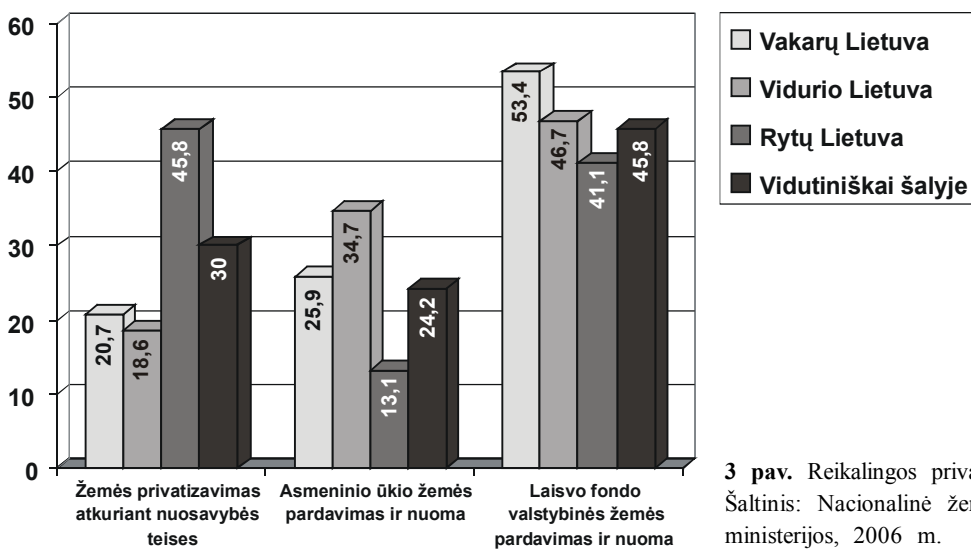
mažėjo dar sparčiau, nei kitose vietovėse. Ten, kur išnyko sodybos arba jose liko tik pensijinio amžiaus žmonės, anksčiau rūpestingai naudotos pievos ir ganyklos palaipsniui pradėjo apaugti medžiais ir krūmais. Daug kur apleisti ir smulkus dirbamos žemės sklypeliai, kuriuose nepatogu dirbti su stambia žemės ūkio technika.

Apie tai, kad žemės našumas ir melioracinės priemonės turi esminę įtaką žemės ūkio naudmenų plotų išsaugojimui, galima spręsti iš 1930–1995 m. žemės apskaitos duomenų palyginimo (žr. 2 lentelę). Palyginimui

2 pav. Įregistruota privačios žemės ūkio ir miškų ūkio žemės tūkst. ha

Šaltinis: VĮ Registrų centras, 2006 m.

3 pav. Reikalingos privatizuoti žemės sudėtis %

Šaltinis: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, 2006 m.

pasirinkti buvę valsčiai, kurių ribos daugmaž atitinka dabartinių seniūnijų (1995 m. – apylinkių) ribas.

Nustatyta, kad žemės ūkio naudmenų sumažėjimas I grupėje yra 1,6%, II grupėje – 7,5%. Tai turi įtakos ir dabartiniams žemės naudojimui pokyčiams.

Įvertinus žemės ūkio naudmenų mažėjimo tendencijas ir tai, kad beveik nebuvo vykdoma melioracinių darbų, apskaičiuota, kad 1990–2005 m. žemės ūkio naudmenų plotas turėjo sumažėti apie 300–350 tūkst. ha, t. y. iki tikėtino ploto – 3050 tūkst. ha. Tačiau dėl netobulos žemės apskaitos sistemos, neteikiant tikslios informacijos apie natūralius žemės naudmenų pokyčius, valstybinėje žemės apskaitoje 2006 m. sausio 1 d. nurodytas žemės ūkio naudmenų plotas žemės ūkio paskirties žemėje (be sodininkų bendrijų sodų) yra 3348 tūkst. ha, iš jo ariama žemė – 2872 tūkst. ha. Realus šios žemės plotas, atliekant tyrimus, nustatytas panaudojant detalesnę informaciją – Visuotinio 2003 m. žemės ūkio surašymo duomenis ir Žemės ūkio naudmenų ir pasėlių deklaravimo duomenis. Pagal Visuotinio žemės ūkio surašymo duomenis, pridėjus neišnuomotą ar kitaip neįtei-

sintą naudotis valstybinę žemę (2005 m. – 288,9 tūkst. ha), Lietuvoje turėtų būti apie 2827 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų. Atitinkami duomenys gauti ir pagal žemės ūkio naudmenų ir pasėlių deklaravimo suvestinius rodiklius: pridėjus nenaudojamas žemės ūkio naudmenas valstybinėje žemėje, bendras jų plotas 2005 m. – 2828 tūkst. ha. Tokiu būdu, galima daryti prielaidą, kad dar apie 200–250 tūkst. ha privačioje žemėje esančių žemės ūkio naudmenų gali būti naudojamos, tačiau jos nedeklaruojamos dėl žemės reformos procesui būdingų priežasčių – nesusiformavusių ūkinių struktūrų, žemės savininkų nepasirengimo dirbti žemę, per mažos ekonominės paramos. Likusio žemės ūkio naudmenų ploto (skirtumo tarp apskaitomo ir tikėtino ploto), siekiančio apie 300 tūkst. ha, tolesnio gražinimo žemės ūkio veiklai galimybės susiję su melioracijos darbų tikslingumo įrodymu. Kiek šios žemės ūkio naudmenų kitimo tendencijos yra ekonomiškai naudingos ar žalingos žemės ūkio ir kaimo plėtros aspektu, analizuojama įvertinus žemės privatizavimo procesą, ūkinių struktūrų susiformavimo laipsnį ir žemės naudojimo intensyvumą.

4 lentelė. Prekinių ūkių dalis bendrame deklaruotų žemės ūkio naudmenų plote 2005 m.

Rodikliai	Apskritis										Iš viso
	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus	
1. Deklaruotų ž. ū. n. plotas tūkst. ha	128,6	371,1	201,4	251,0	378,5	435,5	1988	175,6	194,6	236,2	2571,3
2. Iš to ploto naudoja prekiniai ūkininkai	69,3	246,7	137,4	187,1	247,9	271,7	144,9	125,4	122,6	126,4	1679,4
juridiniai asmenys	6,0	63,4	6,3	37,8	74,2	105,2	9,8	9,2	7,8	13,4	333,0
Iš viso: tūkst. ha	75,3	310,0	143,7	224,9	322,1	376,9	154,7	134,6	130,4	139,8	2012,4
%	58,6	83,5	71,4	89,6	85,1	86,5	77,8	76,7	67,0	59,2	78,3
3. Ūkių skaičius tūkst.	5,3	12,2	7,9	10,1	10,1	9,1	8	6,5	9,4	8	86,6
4. Tenka 1 ūkiui ž. ū. n. ha	14,2	25,4	18,2	22,3	31,9	41,4	19,3	20,7	13,9	17,5	23,2

Šaltinis: Žemės ūkio ir kaimo verslo plėtros centras prie Žemės ūkio ministerijos, 2006 m.

5 lentelė. Žemės naudojimo intensyvumo rodikliai apskrityse 2005 m.

Rodikliai	Apskritis										Iš viso
	Alytaus	Kauno	Klaipėdos	Marijampolės	Panevėžio	Šiaulių	Tauragės	Telšių	Utenos	Vilniaus	
1. Žemės ūkio naudmenų našumo balas											
Pagal VĮ Registrų centro duomenis balai											
37,2	45,0	38,6	46,2	46,2	45,8	40,8	38,2	36,0	37,4	42,3	42,3
indeksas	0,88	1,06	0,91	1,09	1,09	1,08	0,96	0,90	0,85	0,88	1,00
2. Žemės ūkio naudmenų plotas nuo bendro apskrities teritorijos ploto											
2006 m.											
sausio 1 d. %	36,9	56,1	54,0	67,0	61,1	62,3	55,8	52,6	46,9	42,3	53,2
indeksas	0,69	1,05	1,02	1,26	1,15	1,17	1,05	0,99	0,88	0,80	1,00
3. Ariamosios žemės, pievų ir ganyklų 2005 m. deklaruotų plotų palyginimas su žemės valstybinės apskaitos duomenimis											
Pagal apskaitą tūkst. ha	190,9	431,2	265,1	288,0	466,3	513,4	241,3	217,0	325,7	385,6	3324,5
Deklaruota tūkst. ha	128,0	368,9	200,7	250,2	376,2	434,0	198,1	175,3	193,3	235,1	2559,8
Nedeklaruota tūkst. ha	62,9	62,3	64,4	37,8	90,1	79,4	43,2	41,7	132,4	150,5	764,7
%	32,9	14,4	24,3	13,1	19,3	15,5	17,9	19,2	40,6	39,0	23,0
Iš to sk. privati žemė											
tūkst. ha	46,7	45,3	40,9	26,7	61,2	53,5	28,6	15,6	70,4	76,6	475,5
%	74,2	72,7	63,5	70,6	67,9	67,4	66,2	61,4	53,2	50,9	62,2
4. Pievos ir ganyklos bei juodieji pūdymai 2005 m.											
Plotas tūkst. ha	75,9	159,8	134,1	90,8	159,9	149,6	139,0	114,3	149,5	136,1	1309,0
% nuo deklaruoto ploto (be sodų)	59,3	43,3	66,8	36,3	42,5	34,5	70,2	65,2	77,3	57,9	51,1

Šaltiniai: VĮ Registrų centras; Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos; Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos, 2006 m.

Žemės reformos metu išsprendžiami teisiniai žemės kadastro ir nuosavybės įforminimo klausimai; tai viena iš pagrindinių sąlygų stabiliam ūkininkavimui ir rinkos santykiams. Vadovaujantis žemės reformos žemėtvarkos projektais, ūkiniai subjektai gali pirkti iš valstybės savo nuomojamą žemę. Analizuojant žemės privatizavimo darbų spartą nustatyta, kad per pirmuosius žemės reformos darbų metus (2002–2006 m.) nuosavybės teisės buvo atkuriamos kasmet vidutiniškai į 350 tūkst. ha žemės plotą 51 tūkst. asmenų. Vėliau (1997–2005 m.) darbų apimtys sumažėjo iki vidutiniškai po 230 tūkst. ha 49 tūkst. asmenų per metus. Palaipsniui didėja asmeninio ūkio žemės pardavimas, pradedama privatizuoti laisvo fondo valstybinė žemė. Tačiau atskirose apskrityse dar-

bai vyksta netolygiai ir nebus užbaigti vienu metu. Įvertinus žemėtvarkos projektus rengiančių organizacijų pajėgumus, nustatytos žemės reformos darbų I etapo (užtikrinančio visos žemės ūkio paskirties žemės sklypų įregistravimą Nekilnojamojo turto kadastrė) užbaigimo perspektyvos (3 lent.). Vėliausiai šie darbai bus užbaigti Vilniaus ir Utenos apskrityse, o tai taip pat gali sąlygoti Rytų Lietuvos regiono ekstensyvesnę plėtrą.

Regioniniai skirtumai, vykdant žemės reformą, pasireiškia ne tik skirtingomis žemės reformos darbų apimtimis, bet ir skirtinga šių darbų struktūra (žr. 2 ir 3 pav.). Santykinai daugiausia liko atkurti nuosavybės teisės Rytų Lietuvos regione.

Žemės reformos darbų netolygumas turi tiesioginę įtaką ūkininkų struktūrų formavimuisi. Perspektyviomis ūkinėmis struktūromis laikytini ūkininkų ūkiai ir žemės ūkio veikla užsiimantys juridiniai asmenys. Pagal savo naudojamą žemės plotus stambiausi ūkiai, užimantys didžiausią deklaruotų plotų dalį, yra Vidurio Lietuvos ir Vakarų Lietuvos regionuose (žr. 4 lentelę).

Nors ūkiai naudoja palyginti didelius žemės plotus, tačiau ūkininkų nuosava žemė sudaro tik apie 1/2 šių ūkių žemėnaudų ploto, juridinių asmenų nuosava žemė – apie 1/5 juridinių asmenų ūkių žemėnaudų ploto. Ūkių naudojamos valstybinės žemės įsigijimą nuosavybėn apskundina netinkamai organizuotas Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo įgyvendinimas, kompromituojantis valstybės paramos ūkių konkurencingumo stiprinimui idėją. Delsiant parduoti ūkiniam subjektui jo dirbamą ir gerinamą žemę, valstybinės žemės nuomos sutartis nutraukiama visais atvejais, kai tik parengiami dokumentai atkurti nuosavybės teises kitam asmeniui – piliečiui, paeidaujančiam į šį žemės plotą „atsikelti“ savo turėtą miestuose ar kitose vietovėse žemę. Tai didina potencialių žemės nedarbingų savininkų – nuomotojų skaičių; jiems atitenka žymi dalis ūkininkų iš žemės ūkio veiklos gautų pajamų, taip pat valstybės ir ES tiesioginių išmokų. Be to, žemės savininkai turi galimybes nustatyti privačios žemės nuomos mokesčio dydį ir kitas sąlygas, taip pat parduoti žemę ne tik žemės naudotojui, bet ir kitiems ją supirkinėjantiems asmenims. Tyrimų duomenimis, kai kuriose seniūnijose iki 50% privačios žemės ūkio paskirties žemės parduodama jos nenaudojantiems asmenims.

ŽEMĖS NAUDOJIMO INTENSIVUMAS

Žemės ūkio naudmenų naudojimui turi įtakos ūkininkavimo lygis, ekonominiai ir socialiniai veiksniai. Nustatyta, jog deklaruotų žemės ūkio naudmenų plotai 2004 m., 2005 m. ir 2006 m. keitėsi labai nedaug, o šio ploto santykis su statistiniu plotu daugiausia priklauso nuo žemės našumo, t. y. galimybės pelningai ūkininkauti. Deklaruoti plotai pagal naudojimo intensyvumą gali būti diferencijuojami į sąlygiškai intensyvius, vidutinio intensyvumo ir ekstensyvius. Ekstensyviausiai naudojama žemė – tai pievos ir ganyklos, kurių plotai santykinai per dideli, norint aprūpinti žaliaisiais ir stambiaisiais pašarais sumažėjusį galvijų skaičių. Intensyvinant žemės ūkio gamybą, būtina plėsti vienmečių augalų plotus teritorijose, kuriose gamtinės savybės leidžia išarti daugiamečių žaliųjų plotus. Jie panaudotini javų, rapsų ir kitų prekinių žemės ūkio augalų auginimui. Ten, kur pievų ir ganyklų plotus tikslingiau išsaugoti, jie turėtų būti tvarkomi ir naudojami taip, kad dauguma ūkių galėtų padidinti pieno gamybą ir mėsinių galvijų apimtį. Pagal deklaruotuose plotuose auginamų pasėlių, laikomų pievų ir ganyklų, kitų plotų struktūros tyrimus, sąlygiškai intensyviu žemės naudojimas yra Vidurio Lietuvos regione, vidutiniškai intensyviu – Alytaus ir Vilniaus apskrityse, ekstensyviu – Vakarų Lietuvos regione ir Utenos apskrityje (5 lentelė). Pažymėtina tai, kad apie 1 mln. ha deklaruo-

jamų ganyklų ir pievų yra buvusioje ariamoje žemėje. Šalyje šiuo metu pievų ir ganyklų yra apie 1,5 karto daugiau, nei reikia visuose ūkiuose laikomų galvijų, avių ir arklių aprūpinimui žaliaisiais ir stambiaisiais pašarais (skaičiuojant vidutinį derlingumą 4 t/ha šieno ir 15 t/ha žaliosios masės).

Žemės naudojimo intensyvėjimą apibūdinantys rodikliai – prekeinei produkcijai skirtų pasėlių plotų didėjimas, pievų, ganyklų ir daugiamečių žolių plotų mažinimas. 2004–2006 m. pievų ir ganyklų dalis žemės ūkio naudmenose sumažėjo nuo 45,7 iki 44,7%, o pūdymai – nuo 7,2 iki 4,8%.

KAIMO PLĖTROS REGULIAVIMO PRIEMONĖS

Nustatytos problemos gali būti sprendžiamos reguliuojant kaimo plėtros procesus. Nesant valstybinio reguliavimo, galimos neigiamos vykstančių pokyčių pasekmės kraštovaizdžiui ir žemės ūkiui. Kaimiškas kraštovaizdis daugiausia pakistų vietovėse, kur išnyko vienkiamiai ir maži kaimai. Tai ypač būdinga Rytų Lietuvos regionui. Jeigu nykstančių kaimų probleminiuose arealuose kaimo gyventojų skaičiaus ir žemės ūkio naudmenų plotų mažėjimo tendencijos išliks, per 10–15 metų juose bus prarasta apie 300 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų. Pagrindiniai dirbamos žemės masyvai išsidėstys tik aplink miestelius ir daugiau kaip 20–50 gyventojų turinčius kaimus. Apleistų galulaukių vaizdą dar labiau sumenkina ištuštėję sodybos ir griūvantys ūkiniai pastatai. Vietomis laukuose dar matysis elektros linijų stulpai ir kiti žmogaus ūkinės veiklos pėdsakai. Be žemės ūkiui naudojamų plotų atsiras nauji dirbtiniai dariniai – miško sodiniai. Tarp miškų, pelkių ir krūmų išlikusių laukynių naudojimo pobūdis priklausys nuo valstybės paramos galimybių. Dauguma atvejų šioje zonoje formuosis ekstensyvi ūkiai, kurie augins mažai darbo sąnaudų reikalaujančius pasėlius, arba buvusius ariamus laukus pavers pievomis ir ganyklomis. Kai kur, rekreaciniu požiūriu patraukliose vietovėse, išliks arba bus statomi nauji vienkiamiai. Tačiau dauguma jų bus pritaikyti ne kaimo turizmui, o pačių žemės (sodybų) savininkų sezoniniam poilsiui. Neigiamos pasekmės žemės ūkiui skaičiuojamos nepanaudotos arba negautos žemės ūkio produkcijos verte iš apleistų žemės ūkio naudmenų. Nustatyta, kad apie 300–350 tūkst. ha nedeklaruotų žemės ūkio naudmenų yra palyginti derlingose, dažniausiai nusausintose žemėse ir jas naudoti žemės ūkio veiklai ekonomiškai efektyvu. Skaičiuojant, kad per metus išauginamos žemės ūkio produkcijos vertė yra 1,7 tūkst. Lt/ha, iš jos augalininkystės produkcijos vertė sudaro 59%, bendri nuostoliai iš aplaidaus žemės naudojimo (nurodytuose plotuose) siekia apie 320 mln. Lt per metus. Be to, dalis tiesioginių išmokų už žemės ūkio naudmenas atitenka žemės nedarbingiems ir tose vietovėse negyvenantiems žemės savininkams. Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse jiems yra dar geresnės sąlygos gauti valstybės lėšas vien už geros agrarinės būklės palaikymą ir tai neskatina savo žemės išnuomoti žemdirbiams. Visa tai lėtina konkurencingų ūkių formavimosi procesus.

Probleminius kaimo plėtros klausimus galime spręsti tik kompleksiskai derinant teritorijų tvarkymo darbus ir valstybės rėmimo priemones. Teritorijų tvarkymo darbams šiose kaimo vietovėse priskirtina savivaldybių teritorijų bendrųjų planų, žemėtvarkos schemų ir kaimo plėtros žemėtvarkos projektų rengimas ir nuoseklus įgyvendinimas. Bendrieji planai, nustatydami žemės naudojimo prioritetus, turėtų suplanuoti žemės ūkio veiklai naudotinus žemės plotus, atlikti jų teritorijos zonavimą pagal dirvožemius ir rekomenduojamą ūkių specializaciją, užtikrinti kaimo gyvenamųjų vietovių sistemos formavimą, socialinių sąlygų pagerinimą. Žemėtvarkos planavimo dokumentų užduotis – nustatyti reikalingus išsaugoti vertingų žemės ūkio naudmenų plotus, numatyti jų gerinimo priemones (kelių tinklo, melioracijos sistemų rekonstrukciją, dirvonų įsavinimą), parinkti plotus, skirtus užstatymui ir infrastruktūros objektų išdėstymui, nustatyti plotus, kuriuose miškų įveisimas tikslingas ir rentingas. Suplanuotų sprendinių įgyvendinimą turėtų vykdyti savivaldybės ir kaimo bendruomenės.

Valstybės rėmimas reikalingiausias kaime gyvenančioms ir besikuriančioms šeimoms, o jų rėmimo būdai ir apimtis priklauso nuo šių asmenų vykdomos veiklos ir žemės tinkamumo ūkinei veiklai (našumo). Atsižvelgiant į tai, Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai ir bendrojo finansavimo lėšų panaudojimas turėtų būti diferencijuotesnis, jų skyrimo prioritetus ir sąlygas susiejant su vietovės ypatumais, taip pat su teritorijų planavimo dokumentų sprendiniais. Tai atitiktų ir subalansuotos plėtros uždavinius, leistų sumažinti regioninius skirtumus. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos priemonės turėtų skatinti intensyviau naudoti žemę (kiek leidžia aplinkosauginiai apribojimai), sutvarkyti melioracijos sistemas ir padidinti deklaruojamų žemės ūkio naudmenų plotą iki 2900 tūkst. ha (tuomet žemės reformos laikotarpiu bendras jų sumažėjimas tesiektų 450–500 tūkst. ha). Rytų Lietuvos regiono probleminiuose arealuose, siekiant sustabdyti gyventojų skaičiaus mažėjimą, prioritetas teiktinas toms rėmimo priemonėms, kurios sudarytų sąlygas kaimo vietovėse gyvenančių ar besikuriančių žmonių ilgalaikei veiklai. Siekiant apsaugoti vertingus dirbamos žemės plotus, būtinos įstatymų pataisos, įpareigojančios žemės savininkui mokėti valstybei didesnius mokesčius už apleistas (nedeklaruotas) žemes, taip pat atlyginti už derlingojo dirvožemio sunaikinimą, kai žemė panaudojama statyboms.

IŠVADOS

1. Šalyje vykstantys procesai, turintys įtakos kaimo ir žemės ūkio plėtrai: kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai; žemės ūkio naudmenų ploto mažėjimas; ūkinių struktūrų transformacija. Šie procesai atskiruose šalies regionuose vyksta netolygiai. Daugiausia probleminių arealų yra Rytų Lietuvos regione.

2. Žemės ūkio naudmenų plotas Lietuvos agrarinėse teritorijose 1948–1989 m. sumažėjo 775 tūkst. ha. Skirtumas tarp 1989 m. buvusio žemės ūkio naudmenų plo-

to ir 2005 m. deklaruotų žemės ūkio naudmenų ploto sudaro 777 tūkst. ha. Siekiant išsaugoti vertingas žemės ūkio naudmenas, deklaruojamų žemės ūkio naudmenų plotą tikslinga padidinti iki 2900 tūkst. ha, t. y. skirtumą sumažinti iki 450 tūkst. ha.

3. Šalies kaimo vietovėse vykstantys žemės reformos darbai, apimantys nuosavybės teisių į žemę atkūrimą ir valstybinės žemės pardavimą, turi įtakos ūkinių struktūrų formavimuisi. Preliminarinis terminas pagrindinių darbų užbaigimui – nuo 3 metų Alytaus ir Telšių apskrityse iki 7 metų Vilniaus ir Utenos apskrityse. Prekiniai ūkiai didžiausią deklaruotą žemės plotą (83,5–89,6%) naudoja Vidurio Lietuvos regione, mažiausią plotą (58,6–59,2%) – Alytaus ir Vilniaus apskrityse.

4. Žemės ūkio naudmenose laikomų pievų ir ganyklų plotas yra didesnis nei jo reikia aprūpinti pašarais sumažėjusių gyvulių skaičių. Ekstensyviausiai naudojama žemė Utenos ir Tauragės apskrityse, kuriose pievos, ganyklos (dauguma įrengtų buvusioje ariamoje žemėje) ir pūdymai sudaro daugiau kaip 70% deklaruoto ploto.

5. Siekiant reguliuoti kaimo plėtros procesus, būtinos priemonės – teritorijų planavimo dokumentai, ekonominė tikslinė parama ir žemės naudojimą bei teritorijų tvarkymą reglamentuojančių norminių teisės aktų tobulinimas.

Gauta 2006 10 09

Parengta 2007 01 03

Literatūra

1. Gyventojų skaičius apskrityse 2002 m. sausio 1 d. Lietuvos statistikos departamentas.
2. Gyvulių skaičius 2005. Statistikos departamentas.
3. Įstatymas dėl Europos kraštovaizdžio konvencijos ratifikavimo // Valstybės žinios. 2002. Nr. 104–616.
4. Johanesburgo darnaus vystymosi deklaracija // <http://www.am.lt/VI.files/pdf>
5. Kavaliauskas P., Aleknavičius P. Teritorijos naudojimo prioritetai ir agrarinio fono tvarkymas Lietuvos bendrajame plane. Žemės ūkis pietryčių Lietuvoje: moksliniai, ekonominiai ir socialiniai aspektai. Lietuvos žemdirbystės institutas, 1999. P. 4–12.
6. Kličius A. Kaimo socialinės raidos dešimtmetis: padėtis ir tendencijos. Nepriklausomos Lietuvos žemės ūkio plėtros dešimtmečiai. Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos žemės ūkio ministerija. Akademija, 2001. P. 189–192.
7. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. strategija (projektas) // www.zum.lt/min/failai.
8. Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 1-1550 patvirtinta Valstybinė aplinkos apsaugos strategija // Valstybės žinios. 1996. Nr. 103-2347.
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. VIII-1728 patvirtinta Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija // Valstybės žinios. 2000. Nr. 50-1435.
10. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 patvirtinta Valstybės ilgalaikei raidos strategija // Valstybės žinios. 2002. Nr. 113-5029.

11. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. spalio 29 d. nutarimu Nr. IX-1154 patvirtintas Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas//Valstybės žinios. 2002. Nr. 110-4852.
12. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas//Valstybės žinios, 1995. Nr. 107-2391; 2004. Nr. 21-617.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija//Valstybės žinios. 2003. Nr. 89-4029.
14. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 34-620; 2004, Nr. 28-868.
15. Mališauskas V. Racionalus gamtos išteklių naudojimas. Vilnius: Mokslas, 1985. 208 p.
16. Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos // www.nzt.lt Statistika. Žemės reforma. Žemės apskaita.
17. Pažangaus ūkininkavimo taisyklės ir patarimai. Sud. A. S. Šileika. Kėdainiai, Vilainiai: Lietuvos vandens ūkio institutas, 2004. 63 p.
18. Poviliūnas A. Konkurencingumo trukdžiai Lietuvos žemės ūkyje ir jų įveikimo galimybės. Konkurencingas žemės ūkis ir jo svarba šalies ekonomikai. Lietuvos Mokslų Akademijs, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2001. P. 189–192.
19. Rio deklaracija apie aplinką ir plėtrą // http://www.am.lt/LSP/files/Agenda_21.pdf
20. Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas. Kaunas: Centrinis statistikos biuras, 1932.
21. Visuotinio 2003 m. žemės ūkio surašymo rezultatai seniūnijose. Vilnius: Statistikos departamentas, 2005.
22. Žemės ūkio ministro 2004 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. 3D-431 „Dėl geros ūkininkavimo praktikos reikalavimų“ // Valstybės žinios. 2004. Nr. 113-4253; 2006. Nr. 39-1411.
23. Žekonienė V. Tausojamoji žemdirbystė. Lietuvos žemės ūkio ministerija, 2002. 137 p.
24. Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2005. Vilnius: Statistikos departamentas, 2006.

Pranas Aleknavičius

LAND USE PROBLEMS IN RURAL TERRITORIES

Summary

The policy of rural development must ensure the preservation of the traditional rural life style and rational land use. The rural population significantly diminished before 1990. Recently this tendency remains only in East Lithuanian regions. Farming land area was diminishing 18.9 thousands ha yearly during 1948–1989 due to essential changes of rural territories. During 1990–2005, farming land area decreased by 777 thousands ha because of the land reform. The biggest area of abandoned land is in East Lithuania where infertile soils prevail and the number of working rural inhabitants is smaller.

On average, in Lithuania farmers and agricultural enterprises use 78.3% and in East Lithuania counties 58.6–67.0% of farming lands. One of the causes can be uneven land privati-

zation. The main land reform activities in most of the counties will be finished in 3–5 years, while in Vilnius and Utena counties after 7 years. Social and economic changes also impacted land use intensity – the area of meadows and pastures established in arable land is out of proportion.

To ensure sustainable rural development, these processes should be regulated by preparing and implementing territory planning documents, by differentiated state support, amended legal acts related to land use and territory planning.

Key words: farming lands, land reform, land use, farmers, landscape

Пранас Алекнавичюс

ПРОБЛЕМЫ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Резюме

Политика развития села предусматривает сохранение традиционных форм сельского хозяйства и рациональное использование земли. Анализ демографических изменений показал, что численность сельского населения постоянно сокращалась до 1990 г. Эти тенденции сохранились в Восточной Литве. Из-за существенных преобразований ландшафта и системы расселения площадь сельскохозяйственных угодий с 1948 г. по 1989 г. сокращалась в среднем на 18,9 тыс. га в год. В ходе земельной реформы до 2005 г. площадь используемых сельскохозяйственных угодий сократилась на 777 тыс. га. Сравнительно больше неиспользуемых, залежных земель в проблемных ареалах Восточной Литвы, где преобладают малоплодородные земли и меньше работоспособного населения. В Литве площадь хозяйств, как фермерских, так и юридических лиц, в целом составляет 78,3% декларируемых сельскохозяйственных угодий, а в округах Восточной Литвы 58,6–67,0%. Неравномерное региональное развитие определяет специфику проведения земельной реформы. Основные работы по приватизации земли в Вильнюсском и Утянском округах будут завершены через 7 лет, в большинстве других округов – в течение 3–5 лет. Интенсивность использования земли зависит от социального и экономического развития административных единиц и регионов. В целом по стране сравнительно много земли используется как пастбища и сенокосные участки, что не соответствует потребностям.

Для обеспечения сбалансированного развития села целесообразно регулировать процессы следующими способами: разработка и внедрение документов территориального планирования; дифференцированные мероприятия по экономической поддержке местного населения; совершенствование правовых актов, регламентирующих использование земли и устройство территории.

Ключевые слова: сельскохозяйственные угодья, земельная реформа, землепользование, фермеры, краеустройство